

nak – a tömegesség és a computer-reklám kulcsszavának, a versengés élenkítésére irányuló törekvés.

(*Examination: Comparative and International studies. Ed. by Max A. Eckstein and H. J. Noah. Oxford, Pergamon Press, 1990.*)

Imre Anna



MERRE TART AZ OKTATÁSÉRTÉKELÉS?

A pedagógiai mérés és értékelés terén túl vagyunk egy olyan korszakon, amikor is a szakmai vita főként a pszichometria technikai kérdéseire, és arra korlátozódott, hogy a tanulási teljesítményeket hogyan lehetne még pontosabban mérni. Másrészt, néhány „világméretű” nemzetközi felmérés is lezajlott, sok ország részvételével, amelyeknek pozitív és negatív metodikai és filozófiai tapasztalatai egyaránt összegzésre várnak. Szakmai berkekben egyre sürgetőbbek azok a kérdések is, hogy miként lehet komplexebb készségeket és képességeket mérni, és hogyan lehet megbízhatóbbá tenni, hogy a mérés a tényleges viselkedést és ne a mérés által erősen befolyásolt viselkedést tárja fel.

A mérések általános céljaiban, és eszközként felhasználásában is jelentős változás érzékelhető. Az oktatásértékelés nagyobb jelentőséget kap szinte világszerte mindenütt, mert az egyes kormányok növekvő mértékben kezdték alkalmazni az értékelést az oktatásra kifejtett hatás eszközeként. Ma már úgy vélik, hogy az értékeléssel kapcsolatos „jelzőpóznák” – legyenek akár az egyéni életlehetőségek mutatói, vagy az intézményes minőség értékelésének mutatói – sajátosan hatékony eszközként, áttételesen fejtik ki hatásukat az oktatási rendszerre. Az értékelés, mint eszköz a legáltalánosabb szinten, az ország standardjainak, illetve a más országokhoz viszonyított standardoknak a kimutatásával nyújthat biztosságot az oktatási rendszer minőségéről, hatékonyságáról.

E tényezők együttese bátorította az értékelési politika elemzése területén megjelenő alapirodalom felgyorsulását. Ennek az irodalomnak egyik reprezentánsa a Routledge (London) kiadásában 1990-ben megjelent tanulmánykötet, *Az oktatási értékelés változásai* címmel. A tanulmánykötet fejezetei eredetileg a Brit Nemzetközi és Összehasonlító Oktatási Társaság 23. konferenciájának előadásaiként hangzottak el 1988. szeptemberében, Bristolban. A konferencia témájának választásával (mely azonos a konferenciakötet címével) az értékelési politika 80-as évek végén felvetődött kérdései iránti érdeklődés gyors növekedésére reflektáltak. A kötet három jól elkülöníthető részbe sorolja az előadások közül kiválasztott 15 tanulmányt. Az I. részben (*Az oktatásban alkalmazott értékelések táulatainak összehasonlítása*) olyan tanulmányokat fogtak egybe a szerkesztők, amelyek

koncepcionális kereteket nyújtanak azoknak az értékeléssel kapcsolatos nemzetközi kérdéseknek, amelyeket a kötet egésze felvet. Az értékeléssel kapcsolatos elvi és gyakorlati fejlődési irányokat az értékelés területeinek és szerepének elméleti jellegű elemzési kontextusába helyezték. A nemzetközi perspektívák bemutatásával feltárják az értékeléssel kapcsolatos legígéretesebb és legaggasztóbb jelenlegi fejlődéseket. Az itt felvetett kérdések némelyikét sokkal részletesebben fejt ki a kötet II. része (*Az országos vizsgák összehasonlító táulatai*). E II. rész explicitebb formában írja le az országos vizsgák szerepének változásait (például az angliai és walesi vizsgarendszer akkori friss változásának első tapasztalatait). A kötet III. része (*A kompetenciák kiválasztása, bizonyítása és akkreditációjá*) elsősorban a fejlődő országok gyakorlatát elemzi. Az új és a megmerevedtnek mondható régi ellentéte között lévő feszültségekre világít rá. A fejlődő országok vizsgáiban a szelekció túlhangsúlyozott kényszere áll szemben azzal, amit a fejlett, főképpen európai országokban egyre inkább tapasztalunk, nevezetesen azzal, hogy a relatív kompetenciák vizsgálata helyett az abszolút kompetenciák felmérése kezd hangsúlyosabbá válni.

Ezeknek a cikkeknek az egybegyűjtése időszzerű tanulmányt bocsát rendelkezésünkre. Az az általános perspektíva, amelyet a könyv bemutat, kiemeli azokat a közös dolgokat, amelyekkel a tanárok, a tanulók, az oktatási döntéshozók, a politikusok világszerte szembe találják magukat, amikor az egyensúlyt keresik az egyetemesség és a nemzeti fejlődés, valamint az oktatási kötelezettségek és a véges állami források között.

A tanulmányok közül néhányat kicsit részletesebben is érdemes bemutatni, aktualitásuk, egyetemes mondanivalójuk, vagy éppen különlegességük miatt.

Angela Little *Az értékelés szerepének felülvizsgálata nemzetközi kontextusban* című munkája szellemes „tesztkérdéseket” feltéve inspirálja az olvasót arra, hogy gondolja át az oktatási értékeléssel kapcsolatos történelmi dátumokat. A brit érettségi vizsga megváltoztatásának menetét és szükségességét elemezve lépésről lépésre bővíve mutatja be a szerző, hogy az értékelés szerepével kapcsolatos gondolkodásban az elemzésnek hét szintjét lehet megkülönböztetni. (1. a tanuló, 2. a tanuló és a család, 3. a tanuló és a tanár, 4. társadalmi, politikai és gazdasági csoport, 5. egy ország társadalma, 6. regionális társadalom és 7. nemzetközi társadalom szintjei). Megmutatja, hogy ezeken a szinteken az értékelés mit segít elő és mit korlátoz.

Az összehasonlító és nemzetközi értékelő tanulmányokra nézve ötféle következményt vázol fel. Először: „Amennyiben az összehasonlítással többet szeretnénk, mint érdekes információkat nyerni arról, hogy mi történik más országokban, a többszintű kontextust kell hangsúlyozni, és el kell kerülni a kísértést, hogy túl gyorsan elhagyjuk az értékelés bizonyos aspektusait az országok összehasonlításának felgyorsítása érdekében. A második hozam annak felisme-

rése, hogy a körültekintően, jól elvégzett önálló ország-tanulmányok megfelelő alapot szolgáltatnak a jó összehasonlító országtanulmányokhoz. A harmadik felismerés az, hogy különbséget kell tenni a nemzetközi és az összehasonlító értékelési tanulmányok között. Egy nemzetközi tanulmány nem szükségszerűen összehasonlító jellegű. Az olyan tanulmányok, amelyek egy ország és egy másik közötti kapcsolatokat vizsgálják nemzetközilek ugyan, de nem feltétlenül jelentik a szigorú értelemben vett összehasonlítást addig, amíg rendelkezésre nem áll egy több ország összehasonlítását is fölmutató vizsgálat. Negyedsorban, világosan különbséget kell tenni az elemzések szintjei között, s így abban, hogy kinek és miért tölti be szerepét az értékelés, illetve abban, hogy fejlődést eredményez vagy megőv, megbénít vagy a kreativitás felé visz, előmozdít-e avagy gátol. Ötödsorban, világosan kell érzékelni, hogy egy sajátos értékelési forma az elemzés egyik szintjén széleskörű előmozdítást eredményezhet, egy másikon viszont éppen gátolhat.”

A tanítás és tanulás értékelésének trendjei: oktatási és metodikai távlatok című tanulmányában Carol Anne Dwyer az Egyesült Államokban végbemenedő változásokat elemzi, nem szétválasztva a teoretikus kérdéseket azok gyakorlati konzekvenciáitól. Az értékelésben nagy hagyományokkal rendelkező Egyesült Államokban, elsősorban a társadalmi és politikai argumentáció céljaira növekedett meg az értékelés felhasználása. A változások jellemzésében a legfontosabb kiemelni azt a *paradigmaváltást, amely az értékelésben a hangsúlyt a matematikai és statisztikai modellekről a pedagógiai és pszichológiai modellekre helyezi*. Ennek eredményeként a *behaviorista megközelítést a kognitív megközelítés váltja fel*. Ennek, a tesztek formájára nézve, az a következménye, hogy a feleletválasztásos itemek sokkal kisebb hangsúlyt kapnak, és megjelennek azok az itemek is, amelyek komplexebb és jelentéstelibb mérés tesznek lehetővé. Ezekre a változásokra intuitíve ráéreztek az oktatásügy szereplői, és az értékelés iránti érdeklődés ma már nem csak a pszichológusok és a pszichometrikusok privilégiuma. Az értékelésről készült jelentések is sokkal kifinomultabbak, többszempontúak, a táblázatok és értelmezések követhetőbbek a nem szakemberek számára is.

A technológia fejlettsége az igen elterjedt személyi számítógépeken keresztül elősegíti a finomabb mérés és értékelést, és azt is, hogy maguk az iskolák a saját gépeiket használják erre a célra. (Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a társadalom a számítógépek szempontjából még mindig két részre oszlik, a felhasználókra, és azokra, akik kerülnek a gépet.) Bár a számítógép sok tekintetben segítség, az értékelés sok korlátján képes enyhíteni, más síkon pedig egyre jelentősebben haladunk előre az emberi gondolkodás tudományos és filozofikus megértésében, alapvetően mégis vissza kell lépünk egy kicsit, és az értékelés valódi céljait újra kell gondolnunk. Az adottságok lehetővé teszik, hogy egymással kapcsolatban lévő két értékelési cél irányába haladjunk.

Az egyik: a viselkedés sokkal komplexebb mintáinak értékelése, a másik: a teszt folyamata során vizsgált tényleges viselkedés valóságosabb megközelítése. A tanulmány a demográfiai trendekből az értékelésre kiható aspektusokat is tárgyalja.

A tanulók egyéni értékelésében is változások következtek be. Az ötven állam közül negyvenegy a közös általános iskolai és középiskolai tanulói tesztekre voksol, szemben a helyi teszttel. Sok helyütt azonban a tanárok és a helyi igazgatás ellenállnak az állami vizsgának, azzal érvelve, hogy ez behatárolt készségek értékelésére alkalmas csak. Ezek az ellenérvek is hozzájárulnak ahhoz, hogy a magasabb rendű készségek értékelése kerüljön előtérbe szemben az alapkészségekkel.

A tanárok értékelésének irányzataiban megjelent változások is bemutatja a cikk. Nevezetesen azt is, hogy a kezdő tanárok értékelésén túl megjelent a már működő tanároknak az orvosokéhoz hasonlóan a magas szintű szakmai képességeit igazoló értékelési forma. Mind az Államokban, mind pedig Nagy-Britanniában a nemzeti tantervek megjelenése és az ezzel együttjáró tantervi értékelési standardok új aspektusokat jelentenek. *A tantervi értékelés standardjaival együtt jár az, hogy a szabályozás kérdéseiben a helyi erők kisebb szerepet kapnak, s ez nem is olyan könnyen elfogadható.*

David Cohen tanulmánya, *A standardok újrafogalmazása: a tantervi és értékelés távlatai egy ausztrál szemével*, szkeptikusabb, s elsősorban az értékeléssel kapcsolatos változások eredményeinek negatívumaira hívja fel a figyelmet. Rendkívül gazdag szakirodalmi háttérre építve összegzi véleményét. Írásának egyik fejezete az értékelés korlátai közül több tényezőt is kiemel. Rávilágít arra, hogy milyen hátrányok származnak abból, ha az iskolai szintről szélesebb szintre helyezik az értékelést. Két kutatási evidencia is sériul, nevezetesen az, hogy a változás helyszíne maga az iskola, és a kicsi általában szép az oktatásban, valamint az, hogy a tanároknak a döntéshozatalba vonása megtermékenyítőleg hat a döntések bevezetésére. Azt is elemzi a szerző, hogy az értékelésnek a tanulásra gyakorolt hatása nem kellően bizonyított.

Hátrányként emeli ki, hogy az értékelhető képességek, készségek köre nagyon szűk. Ezt egy 1988-as adattal támasztja alá, mely szerint az USA-ban a tanítási céloknak csupán 5 százalékára terjed ki az állami teszt.

Arra is rávilágít, hogy a tantervnek, mint egésznek a tanulóokra gyakorolt hatását még csak meg sem fontolják ezek az értékelések, tantárgyakra és a tartalmi területek határaitra építenek. A szerző felfogása az ideális tantervről az értékelés kontextusában a következő: *egyrészt nincs „korumpálva” az értékelés által, másrészt elősegíti a diverzifikált tanítási tapasztalatokat és célokat, harmadrészt „személyre szóló”, negyedrész pedig segítségével vonzó, stimuláló, flexibilis és kellemes helyé válik az iskola a tanulók számára.*

A tanulmány jelentős részt szán a széleskörű tanulmányok jelenleg is használatos standardjainak kritikai bemutatására: NAEP, USA (National Assessment of Educational Progress); APU, UK (Assessment of Performance Unit); ASSP, Australia (Australia Studies of Student Performance); IEA, 18 nemzet (International Association for the Evaluation of Educational Achievements).

Az elemzésekből kitűnik, hogy e „nagyvizsgálatoknak” az érvényessége is mennyire korlátozott, mennyire szűk területeket tudnak így lefedni. Amennyiben a standardokat és az egész értékelési folyamatot újra szeretnénk gondolni és formálni, *Cohen szerint a standardok listáján a tantervközi, integráló, közös témáknak kell megjelennie.* Ezek között mindenképpen ott kell lennie a megfigyelési-, a kommunikációs-, a kifejező-készségeknek, a kritikai gondolkodás, a kreatív gondolkodás és a tárgyalási, érvelési képességeknek. Minthogy a munka-orientált képzés igen előtérbe került, a „valódi” oktatást-nevelést veszélyben érzi Cohen. Az oktatás rangjának visszahozatala érdekében elemzésének végén Cohen egy négy-lépcsős akcióttervet is felvázol:

- a szakmai szervezetek mobilizálása,
- a magas szintű standardok felállítására,
- az iskolák PR-jának (a nyilvánosság előtti képének) megformálására programok készítése,
- korlátozott fejlődés az értékelésben.

McLean tanulmánya, *Az oktatási teljesítmények nemzetek közötti összehasonlításának lehetőségei és korlátai* a tanulási teljesítmények összehasonlításának pozitívumairól szól. Nézete szerint egy ilyen nemzetek közötti vizsgálatnak nincsenek jelentősebb korlátai, mint egy országos, vagy egy helyi vizsgálatnak, viszont igen sok előnnyel járnak. Annak ellenére, hogy a hangsúly a teljesítmények összehasonlításán van, az ilyen tanulmányok betekintést engednek a tantervekbe, a struktúrákba, a módszerekbe, a társadalmi osztályok körébe és még sok egyéb területre.

A tanulmány a nemzetközi vizsgálatok történetének szentel egy kis részt, majd az IEA olvasási felmérését elemzi esettanulmányként. A nemzetközi tanulmányok lehetőségeinek bemutatásában a hangsúlyt arra helyezi, hogy az ilyen felmérések rávilágíthatnak azokra a feszültségekre, amelyek az oktatáspolitikusok, a kutatók és a gyakorlati szakemberek között feszülnek. Ahhoz, hogy ezekre fény derüljön, a tanulói teljesítményeken kívül ennek indikációját nyújtó adatok begyűjtésére is gondolni kell.

Minthogy a világ számos országának oktatási rendszerében meghatározó szerepet játszanak a nyilvános, országos vizsgák, a kötet II. része e vizsgákkal, s szerepük különböző természetével foglalkozik. Bár ezek a vizsgák mind különbözőek, és individuumok dolgoznak a vizsgák által dominált oktatási rendszerekben, sokat nyerhetünk azáltal, ha szerepüket nemzetközi és összehasonlító perspektívából tekintjük át. Noah és Eckstein tanulmánya jó keretet biztosít ennek az áttekintésnek, mert nyolc ország középiskolai zá-

ró vizsgarendszerének természetét hasonlítja össze (Kína, Anglia és Wales, a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Japán, Svédország, Egyesült Államok, Szovjetunió). A tanulmány legnagyobb értéke abban rejlik, hogy kísérletet tesz azoknak a megváltoztatott és kompromisszum árán kicserélt elemek természetének elemzésére, amelyek olyanra teszik a vizsgarendszereket, mint amilyen jelenleg. A tanulmány konklúziójaként négy dilemmát említenek meg a szerzők, amelyek az egyetemes középiskolai képzés, és következképpen a felsőoktatási expanzió nyomásának köszönhetően alakultak ki.

Desmond Nutall *A GCSE vizsga: az ígéretek és a valóság szembesítése* című tanulmánya az Angliában és Walesben honos GCSE, azaz érettségi vizsga új formájának első évi tapasztalatairól számolt be. E vizsga eredeti célja az, hogy komprehenzív vizsgalehetőséget biztosítson a komprehenzív oktatásban résztvevők számára, és csökkentse azt a vizsga-megosztottságot, amely megnehezítette a választást mind a tanárok, mind a fiatal diákok számára. Az első év tapasztalatai után a tanulmányban feltéve azt a három kérdést, hogy vajon e vizsgaszisztéma nem megosztó-e, nem elavult-e, nem bürokratikus-e, a szerző mind a háromra igennel válaszolt. Azt jósolja Nutall, hogy mivel az eredeti célok nem tudja ez a rendszer megvalósítani, e századunk végére a GCSE hatályon kívül lesz helyezve. Az angol vizsgarendszer figyelemmel kísérése mindig jelentős, mert sokkal nagyobb populációt érint, mint az ország lakossága, hiszen a fejlődő országok sok tekintetben „importálói”, követői az ott történő eseményeknek.

A kötet III. része azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyek az értékeléssel kapcsolatosan az egyéni élelcélok és a rendszercélok összekapcsolódását érintik. Lewin és Lu tanulmánya – *Egyetemi felvételi vizsgák Kínában: egy csendes forradalom* – a felsőoktatási felvételi vizsgák Kínában végbement változását mutatja be. A vizsgákat országos szinten tervezik és ellenőrzik, a Kínai Országos Vizsgahatóság felügyelete alá tartozik az egyetemi felvételi is. Évi 2,5 millió középiskolát végzett tanuló közül kb. 1,7 millió felvételizik és 600 ezer hely van a felsőoktatásban. A középiskola utolsó éveiben esedékes irányultság választása (humán, természettudományi) már az egyetemi irányultságnak felel meg.

A felvételi tárgyak száma igen magas (7 a természettudományok, ill. 6 a humán tudományok irányában továbbtanulók számára). A szerzők a vizsgalapok szerkezetét és az alkalmazott ítemek típusait is bemutadják a tanulmányban. Véleményük szerint az egyetemleges felvételi vizsga a regionális és a helyi tantervek fejlesztése ellenében hat. (Központi tantervet követnek az iskolák.) A felvételi vizsgák más hatását is elemzik, nevezetesen azt, hogyan hat a középiskolai beiskolázásra, a vidéki és városi diákok között milyen különbségeket eredményez. A tanulmány vége olyan kutatási kérdéseket vet fel, amelyeket nagyon fontos lenne megválaszolni minden nagyhorderejű reform bevezetése előtt.

Singh, Marimuthu és Mukherjee – *A tanulási motiváció és a munka* – Malaysia gyakorlatából hoz példát az iskolából a munkába való átmenet területén. Malaysia nagy oktatási reformot élt át, s hirtelen jött, hogy a 80-as években bekövetkezett oktatási expanzió a képzettek körében is munkanélküliséget eredményezett. Az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás nagyon jelentős a szegénység leküzdésében és a termelés hatékonyságának növelésében. Az oktatás és a munka világának igen szoros kapcsolata, ami ki is alakult az országban, fontos tényező. Az iskolai képzés, amelyben a privát szektornak is van jelentősége, és amely a brit hagyományoknak megfelelő vizsgarendszerrel zárul, elsősorban azt segíti elő, hogy az állami bürokráciába képzett emberek kerüljenek, s kevésbé azt, hogy mozgékony, kreatív tagjai legyenek a társadalmi munkamegosztásnak. Ezekből az elgondolásokból kiindulva elemezték egy 900 fős középiskolás mintán, hogy milyen tanulási motivációk léteznek a középiskolások körében. Az alkalmazott faktoranalízissel hat domináns tényezőt tártak fel: az egyéni érdeklődés és személyes fejlődés, a jövőben megszerezhető munka, a körülvevő emberek véleménye, az együttműködés és a verseny, a szülői nyomás, az értékelés dominanciája. A tanulmányban bemutatott másik vizsgálat a tanulási motiváció és a munkaszokások, a viselkedés közötti kapcsolatot elemzi 100 megkérdezettől felvett adatokkal. Bemutatják például azt is, hogy milyen kapcsolat van a vizsga-motivált tanulás és a reprodukív munka között.

Nemzetközileg kulcsfontosságú kérdés, hogyan lehet azonosítani és elősegíteni a tudás és a készségek szélesebb körének megjelenését az iskolai tapasztalatokban. Az európai perspektívákat elemző két tanulmány azokat az irányokat mutatja be, amelyek a szélesebb körű oktatási teljesítményeket azonosítják, és amelyek a célok és kompetenciák abszolút standardjaira helyezik a nagyobb súlyt, szemben a relatívabbakkal.

Penelope Wenston *Mérés, bizonyítvány és az ifjúság szükségletei: a sikertelenség bélyegeitől a sikeresség jelei felé* című tanulmánya a tanulók szemszögéből keresi a választ arra, hogy miért tud sikertelen és nem túlzottan hasznos lenni a vizsga és a bizonyítvány a kötelező oktatást befejezve. A National Foundation for Educational Research négy tagállama, Franciaország, Németország (Észak-Rajna-Wesztfália és Bajorország), Írország és az Egyesült Királyság (Anglia és Wales, valamint Skócia) 1987–88-ban egy-egy ország- (ill. tartomány)-tanulmányt végzett, amely a középiskolai tanulmányaik során legkevésbé sikeres tanulóknak a vizsgák és bizonyítvány terén tapasztalható gyakorlatát tárta fel. Az országok zömében a sikertelenség azonos a vizsgákon való nem megfeleléssel.

A jelenlegi értékelési gyakorlat negatív hatásai a következőkben gyökerezhetnek: az értékelés keretek közé van szorítva, amely nem tudja figyelembe venni az egyén bizonyos területeken elért fejlődését, a teljesítmények gyakran csak a

kognitív, lingvisztikai teljesítményekre szorítkoznak az írásos formán keresztül, és a dialógus hiánya, a „nem igazi jelenlét”.

A választ arra a kérdésre, hogy az értékelés hogyan tud sokkal konstruktívabb lenni, minden ország másképpen adja meg. Ezek között szerepel a formatív visszajelzések hangsúlyozása, a teljesítmények többféle aspektusának bevezetése, a gyakorlati készségek értékelése, és a pozitív teljesítményekre való összpontosítás. Mindezeknek természetesen a tanárookra, a tantervfejlesztőkre és az iskolairányítókra is hatásuk van.

A kötet utolsó tanulmányában – *A kompetenciákon és a bizottságokon túl: az információs technológia mérésének európai megközelítése* – Alison Wolf azt összegzi, hogyan változik a szakképzési vizsga Angliában, Franciaországban és Németországban, annak érdekében, hogy leképeződjék benne az információs technológia fejlődése is. A szerző rámutat arra, hogy az értékelés módszerei mindig is gyakorlatiasabbak a szakképzésben, mint a tradicionális, akadémikus vizsgákon, de azt is bemutatja, hogy a gyakorlati tesztek formái is különbözhetnek. Léteznek központilag kidolgozott, de léteznek a tantermi vagy műhelykörnyezetben, a tanárok vagy a szakfelügyelet által tervezett és irányított vizsgák is. Természetesen ez a változatosság annak függvénye, hogy az egyes országok hogyan közelítik meg hagyományosan a szakképzést (helyi vagy központi tantervvel ill. irányítással). A technológia gyors fejlődése miatt szükséges, hogy a rendszer időben tudjon reagálni a gyorsan bekövetkező változásokra. Ennek pedig a flexibilitás, és ipar és a munkahelyek által biztosított szakképzés és vizsga jobban megfelel.

Az információs technológia terén elért mai tudásunkkal azt mondhatjuk, hogy az 1990-ben megjelent kötet jóslatai beváltak ezen a területen. Valóban, a 90-es években a munkaerő legalább 30 százaléka jelentős felhasználója a számítógépeknek, az információs technológiai ismereteknek. Ezeknek az embereknek a zöme a munka során sajátította el a szükséges ismereteket. És minthogy az éledehetőségeket az ezen a téren megszerzett diplomák és bizonyítványok jelentősen növelik, a vizsgának és a diplomamegszerzés folyamatának fejlettnnek kell lennie Európa szerte.

Nehéz teljességgel összegezni egy olyan tanulmánykötetet, amely ilyen sok területet fed le. Ez azonban nem is cél. Az eddig elmondottakból talán kivüláglík, hogy a kötetet használó forgathatják mindazok, akik a vizsgareformon gondolkodnak, munkálkodnak, akik az oktatástügy bármely szintjén méréseket és értékelést terveznek, szerveznek, illetve mindazok, akiknek bármely szinten beleszólásuk van az oktatáspolitikai döntésekbe. Egy dolgot ki kell emelni, amit nem talál meg a kötetben az olvasó, s ez pedig az értékelés egy igen fontos területe, amely manapság, különösen az OECD országokban kap jelentős hangsúlyt. Nevezetesen, nincs jelen e tanulmánykötetben az iskolai meg-

figyelésekre, a kutatóknak a helyszínen szerzett benyomásaira, a diákok megkérdezésére épített értékelés, mely a kötet megjelenése után került hangsúlyosabban az értékelési szakemberek érdeklődésének homlokterébe. A statisztikailag reprezentatív mintákon végzett „nagy felméréseket”, amelyek leginkább számokká redukálva jellemzik az oktatás hatékonyságát, e másfajta értékelés hasznosan kiegészítheti, elmélyítheti és az okokat jobban feltárhatja, más aspektusból is látathatja.

(P. Broadfoot, R. Murphy and H. Torrance (eds): *Changing Educational Assessment*. Routledge, London, 1990.)

Tompá Klára



A JAPÁN VIZSGAPOKOK ELŐTÖRTÉNETE

Ma már közhelynek számít, hogy a japán gazdasági „csoda” egyik titka az oktatási rendszerben rejlik. Ugyancsak sok szó esik arról az embertelen mechanizmusról, amely évről évre diákok millióit hajszolja keresztül egy irtalmat nem ismerő vizsgarendszeren, s a sajtó évről-évre tudósít e verseny áldozatainak emelkedő számáról.

Az talán kevésbé közismert, hogy ez a jelenség korántsem új keletű, s hogy kialakulásában a teljesítményelvű modern nyugati civilizáció szerepe talán jelentősebb volt, mint a verseny-vizsga „fetalalójának” számító Kína közvetlen hatása.

Ikuo Amano történész, szociológus a Tokiói Egyetem Neveléstudományi Karának tanára. *Oktatás és vizsga a modernkori Japánban* című 200 oldalas monográfiájában a mai japán vizsgarendszer előzményeit elemzi. A számos hasonló témájú könyv szerzője ebben a munkájában a Meidzsi-korszak (1867–1912) kezdete és a 20. század első két évtizede közti időszak fejleményeit tárgyalja. Forrásai zömmel a japán iskolarendszert elemző nyugati és japán szerzők, korabeli kormányzati dokumentumok, de emellett bőven merít – és idéz – híres művészek visszaemlékezéseiből is. A könyv alapvető erénye nem annyira a felvetett gondolatok eredetisége, mint inkább az európai olvasók számára kevésbé ismert tényanyag részletekben gazdag, korrekt és olvasmányos bemutatása.

Japán már a 8. században adaptálta a Kínában kialakult vizsgarendszert, amely a kormányzat működtetésére legalkalmasabb emberek kiválasztására szolgált, de ez a rendszer fennállásának 300 éve alatt a szoros kulturális kapcsolatok ellenére sem tudott igazán mély gyökeret eresztetni. Pedig a kínai versenyvizsga-rendszer híre a 16. században Európába is eljutott, de itt is csak jóval később, főként a jezsuita iskolák közvetítésével honosodott meg az iskolán belüli versengés szelleme. Az európai és a kínai vizsga közötti különbségek legalább annyira jellemzők mint a hasonlósá-

gok. A kínaiak csak a hivatalnoki kar kiválasztására használták ezt az eszközt, s a vizsgarendszer – nem lévén Kínában európai értelemben vett iskolarendszer – nem kapcsolódott össze az iskolával. Az európaiak viszont amellett, hogy az egyetemi vizsgát alapvetően minősítő eljárásként alkalmazták, s ennek nem volt része a versengés, kiterjesztették a vizsgarendszer érvényességét, s bizonyos foglalkozások gyakorlását is előírt vizsgákhoz kötötték. További különbség, hogy az ázsiai vizsgarendszer inkább az írásbeliségen, az európai – az egyetemi hagyományokhoz kötődően – inkább a szóbeliségen alapult.

Japán csak a 19. század utolsó harmadára vált igazán nyitottá a vizsgarendszer befogadására. A Meidzsi-korszak modernizációs programja elsősorban a nyugati minták követését jelentette. A gyorsított modernizáció irányítói számára Poroszország – a „legkonfuciánusabb” európai ország – volt az erős állam mintaképe, ahol Nagy Frigyes, hogy megtörje az arisztokrácia befolyását, az államhivatalnoki állások elnyerését vizsgához – és egy állami egyetemi kurzus elvégzéséhez – kötötte.

A versenyszellem elterjedése egyébként mindenütt a világon – brit földön éppen úgy, mint az USA-ban vagy Franciaországban – korlátokba ütközött. A japán kultúrában meghatározó szerepet játszó konfucianizmus tanulással kapcsolatos felfogása – az erényre nevelés és az egyén morális fejlődésének kitüntetett szerepe – állt szemben a személyes előmenetel és a tanulótársak legyőzésének mindeinek fölül helyezésével. Szintén a kulturális hagyományokban gyökerezett az ázsiai országok egy részében sokáig elterjedt gyakorlat, hogy a verseny hatásainak ellensúlyozására a felsőbb iskolák férőhelyeit sorsolás útján osztották el. A versenyszellem elterjedése alapvető fordulatot hozott egy olyan kultúrában, amely a társadalmi rendet és egyensúlyt a konfliktusok szabályozása helyett sokkal inkább a konfliktusok kerülésére alapozta. A kulturális hagyomány mellett a szigorú osztályrendszer – a feudális arisztokrácia nehezen kikezdehető befolyása – is sokáig korlátozta, hogy a magas hivatalokat versenyben bizonyított képességek alapján ítéljék oda.

Amint azonban az ország a gyorsított modernizálás útjára lépett, példátlan buzgalommal láttak hozzá a nyugati módszerek adaptálásához. Ez a buzgalom sok túlzáshoz is vezetett (ezek egyike volt az angol hivatalos nyelvvé tételére vonatkozó javaslat). A háromszintű iskolarendszer és egyes foglalkozások szakmai vizsgához kötése ugyancsak a nyugati civilizációból importált eleme volt a modernizációnak. A vizsgarendszert a Meidzsi-korszak kezdetétől – nem utolsósorban egy befolyásos amerikai kormányzati tanácsadó ösztönzésére – szélsőségesen lecsupaszított és idealizált formájában alkalmazták. A szerző szerint Japán fejlesztette ki a legteljesebb mértékben az oktatási lehetőségek – és ennek révén a társadalmi mobilitási esélyek – versenyszerű elosztását, amelyhez a hivatalok elosztásának legmeritokratiku-